

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ระบบนิเวศประกอบด้วยโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ต่อส่วนหนึ่งส่วนใดของโครงสร้างระบบนิเวศ ย่อมจะกระทบกระเทือนต่อทุกสิ่งทุกอย่างในระบบแบบปฏิภักิริยาลูกโซ่ ระบบนิเวศนั้นรวมเอาสังคมชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตเข้าด้วยกัน ส่วนต่าง ๆ มีหน้าที่ถ่ายทอดพลังงาน และการหมุนเวียนของธาตุอาหาร เพื่อให้เกิดดุลยภาพในระบบ ทำให้สังคมชีวิตคงอยู่และดำเนินต่อไปได้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทุกระดับของการรวมตัวต่างมีความผูกพันเกี่ยวข้องกันจนบางครั้งแยกออกจากกันได้ยาก (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2541: 9)

กว๊านพะเยาเป็นทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งชีวิตของชาวพะเยา อดีตเป็นบึงธรรมชาติ กรมประมงได้ปิดกั้นลำน้ำอิงซึ่งเป็นลำน้ำหลักที่ไหลลงกว๊านพะเยา เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์น้ำ และอยู่ในความรับผิดชอบของกรมประมงตั้งแต่ พ.ศ. 2481 เป็นต้นมาโดย ดร.สมิธ ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ (ในเอกสารประวัติศาสตร์กล่าวเพียงชื่อชาวต่างประเทศว่า ดร.สมิธ) ได้เข้ามาศึกษาเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำอิงใช้เวลา 5 ปีน้ำจึงเต็ม กว๊านพะเยามีเนื้อที่ 12,831 ไร่ เกิดจากสายน้ำ 12 สาย ที่มีต้นน้ำจากเทือกเขาทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีพื้นที่รับน้ำ 1,200 ตร.กม. การใช้ประโยชน์ของกว๊านพะเยา คือใช้ในการเกษตร อุปโภค บริโภค ในเขตเทศบาลและอำเภอดอกคำใต้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และจับสัตว์น้ำ เป็นแหล่งศึกษาวิจัยประมงน้ำจืดของกรมประมง เป็นพื้นที่รองรับน้ำที่ไหลบ่าจากภูเขา เป็นพื้นที่รองรับน้ำเสียจากเทศบาลเมืองพะเยาและชุมชนโดยรอบ เป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาของจังหวัดพะเยา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดของจังหวัดพะเยา แต่ในภาวะปัจจุบันพบว่า กว๊านพะเยากำลังประสบปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมเพราะการกระทำของมนุษย์ เนื่องจากการเติบโตของชุมชนและการขยายตัวของชุมชนเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการใช้หน้าที่ขาดการจัดสรรอย่างเป็นระบบทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น เป็นต้นว่า ปัญหาน้ำเสียที่ไหลมาจากชุมชนวันละ 92 ลูกบาศก์เมตร ขยะมูลฝอย ฟิชน้ำ (ผักตบชวา) ไคเร้วมีปริมาณมากและเกิดน้ำเสีย ปลาหรือสัตว์น้ำ ฟิชน้ำ ลดลง

ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทำกิน พื้นที่กว๊านสกล เนื่องจากการทับถมของตะกอนดิน ซึ่งตรวจพบว่าหนาเฉลี่ย 350 เซนติเมตร และปัญหาสภาพดินแข็ง ซึ่งจะเกิดขึ้นในอนาคต อาจทำให้ปริมาณน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภคไม่เพียงพอ (จังหวัดพะเยา, 2539: 8-32) นอกจากนี้ยังได้มีการตรวจพบสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินในน้ำของกว๊านพะเยา (Blue green algae) *Microcystin aeruginosa* ซึ่งเป็นสาหร่ายที่เชื่อว่า สามารถสร้างสารพิษ ส่งเสริมให้เกิดโรคมะเร็งตับได้ (ยูวดี พิรพรพิศาล, 2541: 9)

การสะสมของสารพิษตกค้างที่ใช้ในการเกษตรและอุตสาหกรรม ล้วนส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำกว๊านพะเยา สถานการณ์คุณภาพน้ำในกว๊านพะเยา ปี 2540-2542 พบว่ามีค่าความเป็นกรด - ด่างของน้ำค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นปัจจัยที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของสาหร่ายพิษ ปริมาณออกซิเจนที่ละลายน้ำอยู่ มีค่าต่ำกว่ามาตรฐาน ปริมาณความสกปรกในน้ำสูงกว่ามาตรฐาน ปริมาณโคลิฟอร์มปนเปื้อนสูงกว่ามาตรฐานคุณภาพน้ำ ปริมาณไนเตรทพบมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำเดือนมกราคม - เมษายน 2542 ซึ่งให้เห็นปริมาณสาหร่ายพิษมากถึง 4 หมื่นกว่าเซลล์ ในทุกจุดที่ทำกรเก็บตัวอย่างน้ำไปตรวจ แสดงให้เห็นว่าเกินค่ามาตรฐานน้ำดิบที่กำหนดไว้ ซึ่งควรมีปริมาณ *Microcystin* ไม่เกินกว่า 15,000 เซลล์ต่อน้ำ 1 มิลลิลิตร (ยูวดี พิรพรพิศาล, 2541: 9)

จากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว จะเห็นว่า เกิดจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้น ที่สำคัญคือจากรายงานการศึกษา เพื่อจัดทำแผนการลงทุนด้านสิ่งแวดล้อมในเขตจังหวัดพะเยา พบว่าประชาชนชาวพะเยายังขาดจิตสำนึก ที่จะมีส่วนร่วมในการป้องกันและรักษาสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังไม่เห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ขาดการตระหนักถึงอันตรายของปัญหาสิ่งแวดล้อม คนส่วนใหญ่ยังมุ่งแต่สิทธิประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม (จังหวัดพะเยา, 2539: 8-32) (ฉกาจ จำเริญพุกภัย, 2542: 6-5) ดังนั้นจึงควรเร่งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์กว๊านพะเยาให้เกิดขึ้นกับประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน

พะเยาเป็นเมืองเก่าแก่ในประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนามากกว่า 900 ปี มาแล้ว ชุมชนดั้งเดิมที่มาจากพื้นที่สูงและพื้นที่ราบ มีชนหลายเชื้อชาติ เช่น มอญ เขมร ลาว และจีน ผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม คนเหล่านี้ผูกพันกับถิ่นกำเนิดของตนเอง และมีบทบาทตลอดเวลาในการรักษาความยั่งยืน ความต่อเนื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา แต่ในระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนและวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่อ่อนกำลังลง ความอ่อนแออันเกิดจากมูลเหตุ 2 ประการ คือ ธรรมชาติทรุคโทรมเกิดความอ่อนแอของชุมชนและกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ระยะเวลาจึงได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับกาลสมัย

พ่อขุนงำเมือง ผู้ครองเมืองกุฎามยาว (พะเยา) เป็นกษัตริย์ลำดับที่ 9 แห่งราชวงศ์ ลวจักรราช ทรงเป็นกษัตริย์ที่สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้เมืองพะเยามากที่สุด พระองค์เป็นกษัตริย์ที่เชื่อว่า เป็นผู้

ทรงอิทธิฤทธิ์ ดำเนินได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อท่านเสด็จไป ณ ที่ใด ที่นั่นแคกกีบ้ออัน ผ่นกีบ้อ ท่านจักใคร่ให้บดกีบด จักใคร่ให้แคดกีบแคด เหตุนี้จึงเรียกว่า จำเมือง” ทรงเป็นพระญาติกับพญามังรายเจ้าเมืองเชียงรายและเชียงใหม่ ทรงเป็นพระสหายของพระร่วงหรือพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทั้งสามพระองค์ทรงทำสัตย์ปฏิญาณเป็นพระสหายกัน โดยประทับนั่งหันพระปฤษฎางค์ (หลัง) เข้าพิงกันที่ริมฝั่งแม่น้ำอิง ซึ่งเป็นสายน้ำต้นกำเนิดของกว๊านพะเยาในปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2538: 36)

พ่อขุนจำเมืองทรงมีพระปรีชาชาญ มั่นคงในคุณธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี มีพระราชศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนา ทรงเป็นกษัตริย์ที่ไม่โปรดการทำสงคราม ดำเนินพระราโชบายในการปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม สร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับอาณาจักรใกล้เคียง จรรโลงไว้ซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมือง ข้าราชการและประชาชนชาวพะเยาจึงได้พร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อระลึกถึงพระเกียรติคุณของพระองค์ (สุรพล ถักลอย, 2542: 25)

อนุสาวรีย์ของพ่อขุนจำเมืองประดิษฐาน ณ สวนสาธารณะ ใกล้สวนสาธารณะสมเด็จพระเจ้า 90 ฝั่งตะวันออกของกว๊านพะเยา หันพระพักตร์สู่กว๊านพะเยา ประชาชนทุกหมู่เหล่า ต่างเลื่อมใสศรัทธาในพระบารมีของพระองค์ พลังความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระองค์ท่าน ได้ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสมความดี เพื่อช่วยเหลือสังคมส่วนรวมหรือสาธารณประโยชน์ ในรูปของมูลนิธิพ่อขุนจำเมือง มูลนิธิสายสัมพันธ์ลูกพ่อขุนจำเมือง และโดยเฉพาะชมรมลูกสาวพ่อขุนจำเมือง ซึ่งมีสมาชิกอาสาสมัครเพื่อให้ความช่วยเหลือสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จำนวนเกือบ 200 คน เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่แสดงสัญลักษณ์ของผู้หญิงท้องถิ่นพะเยาที่ร่วมสร้างคุณงามความดีให้สังคม ทุกปีในวันที่ 5 มีนาคม และในวันสงกรานต์ จังหวัดพะเยาได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงพ่อขุนจำเมืองขึ้น เพื่อเป็นการแสดงความเคารพบูชาเทพเทวา ท่านท้าวมหาราชทั้งสี่พ่อขุนจำเมือง และพระมหากษัตริย์ในอดีตทุกพระองค์ของเมืองพะเยาเพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน มีการจัดเครื่องสักการะเครื่องบวงสรวง สักวैया จัดขบวนแห่ จากสนามหลังเทศบาลเมืองพะเยา ผ่านถนนหน้าตลาดสดมายังบริเวณลานพิธี ซึ่งจัดโต๊ะเครื่องบวงสรวงอย่างครบชุด เริ่มพิธีสงฆ์ และพิธีพราหมณ์ โดยพระราชครูพราหมณ์กล่าวบทราชสรเสริญ และบูชาเทพเทวา บวงสรวงดวงพระวิญญาณทั้งสามกษัตริย์ในอดีต และอดีตบูรพกษัตริย์ราชเจ้าทุกพระองค์ ความเชื่อความศรัทธาในสังคมทั่วไปนั้น จะเห็นได้ว่า ระบบอำนาจจะแยกเป็น 2 ส่วน คือ อำนาจทางการบริหาร การเมือง และการปกครอง มักจะขึ้นอยู่กับ “พระมหากษัตริย์ และลักษณะความเป็นผู้นำ” ซึ่งจะแยกออกจากกันอย่างเห็นได้ชัด กับอำนาจ บารมี ความเชื่อความศรัทธาที่เป็นความเชื่อในศาสนา ลิงศักดิ์สิทธิ์ พ่อขุนจำเมืองในชุมชนพะเยา ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมของการเคารพเทิดทูนพระองค์ท่าน ด้วยลักษณะของการรวมอำนาจทั้งสองส่วนดังกล่าวเข้าไว้ด้วยกันอยู่ในพระองค์ เป็นการสร้าง

กระแสของอำนาจ 2 ส่วนให้เข้ามาเชื่อมโยงอยู่ในบุคคลเดียวกันอยู่ในบริบทสังคมสมัยใหม่ อำนาจ คุณงามความดี ความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ท่าน ทำให้เกิดกระแสสังคม ซึ่งรวมตัวกันหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มลูกสาวพ่อขุนงำเมือง เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดในยุคสมัยใหม่ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การสร้างกระแสการแก้ปัญหาด้านวิกฤตสิ่งแวดล้อมของกว๊านพะเยา

ผู้ศึกษาถึงเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กว๊านพะเยา และตระหนักถึงปัญหาของการที่ “ประชาชนชาวพะเยายังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์กว๊านพะเยา” จึงมีความสนใจที่จะศึกษาพลังศรัทธาของปวงชนที่มีต่อพ่อขุนงำเมือง ซึ่งจะเป็นกำลังพลวัต (dynamic force) ในการกระตุ้นชาวพะเยาให้เกิดกระบวนการรวมกลุ่มในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา โดยความร่วมมือกันอย่างจริงจัง เป็นรูปธรรมชัดเจน เพื่อรักษากว๊านพะเยาให้คงอยู่คู่พะเยาต่อไปได้อย่างไร ด้วยเหตุที่ว่าแม่น้ำอิงในอดีตและกว๊านพะเยาในปัจจุบัน ต่างมีความเกี่ยวโยงกันอย่างใกล้ชิดกับพ่อขุนงำเมือง และชุมชนชาวพะเยา เมื่อประชาชนเคารพเลื่อมใส ศรัทธาในพ่อขุนงำเมือง ก็ควรจะมีความห่วงใยกว๊านพะเยาด้วย โดยที่พลังความเชื่อความศรัทธาในพ่อขุนงำเมือง จะแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนในพิธีกรรมการบวงสรวงที่จัดขึ้นทุกปี ลักษณะคล้ายกันกับการบวชป่า ทอดผ้าป่าต้นไม้ การสืบทอดแม่น้ำ ที่นำเอาความเชื่อในพระพุทธศาสนา มาเป็นกำลังพลวัตในกระบวนการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาลักษณะความเชื่อความศรัทธา ที่ประชาชนมีต่อพ่อขุนงำเมือง และการก่อรูปของกลุ่มความร่วมมือ และกลุ่มพลังเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูกว๊านพะเยา
2. เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของชุมชนที่ตั้งขึ้นเพื่อเชิดชู ฟื้นฟูพิธีกรรมการบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง
3. ศึกษาชมรมลูกสาวพ่อขุนงำเมืองซึ่งเป็นกระบวนการต่อยอดวัฒนธรรมท้องถิ่น ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับระบบความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชน ที่มีต่อพ่อขุนงำเมือง ในชุมชนจังหวัดพะเยา
2. ทำให้ทราบถึงกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อกิจการทางสังคม

3. ผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นประโยชน์ในความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้พลังความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อพ่อขุนงำเมือง ในสร้างกลุ่มความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาในอนาคต

4. ผลของการศึกษาจะช่วยเสริมให้โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาขององค์กรเอกชน และรัฐดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ผลการศึกษาสามารถนำไปปรับปรุงการจัดองค์กร พิธีกรรมการบวงสรวงพ่อขุนงำเมืองให้มีความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขอบเขตในการศึกษา

1. ศึกษาลักษณะความเชื่อ และพิธีกรรม เกี่ยวกับพ่อขุนงำเมืองของประชาชนชาวพะเยา
2. ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการรวมกลุ่มความร่วมมือของชุมชนชาวพะเยาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา หลังจากที่ได้มาร่วมพิธีบวงสรวง
3. การศึกษาทำในพื้นที่อำเภอเมืองพะเยา
4. ประชากรที่ศึกษามุ่งเน้นชมรมลูกสาวพ่อขุนงำเมือง เจ้าหน้าที่ของชมรมและตัวแทนกลุ่มเป้าหมายที่มาร่วมในพิธีบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง รวมทั้งพระสงฆ์ในชุมชนที่ศรัทธา และ ตัวแทนองค์กรเอกชน ตลอดจนนายกเทศมนตรี
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์ บันทึกเทปเสียง และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

นิยามศัพท์

ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่มาของอำนาจหลายอย่าง ความเชื่อที่สำคัญคือ ความเชื่อในเรื่องบุญในพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ คนไทยมีความเชื่อว่า เมื่อเกิดทุกข์ภัยขึ้นมาผู้ที่มีบุญจะมีเทวดามาคอยช่วยเหลือปกป้องรักษาซึ่งเป็นการเชื่อที่มีอยู่ใน ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส

ความเชื่อในพ่อขุนงำเมือง หมายถึง ความเชื่อถือและเลื่อมใสในพ่อขุนงำเมือง อดีตบุรพกษัตริย์ของเมืองพะเยาของประชาชนชาวพะเยาใน 13 ชุมชน ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พึ่งทางใจได้

กระบวนการ หมายถึง ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบและค่อยเป็นค่อยไปสู่ผลอย่างหนึ่ง

การรวมกลุ่ม หมายถึง การที่มีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมกันทำกิจกรรม เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการร่วมกัน มีความต้องการทำกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมในสังคมจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าขาดการประสานงานหรือการสื่อสารสัมพันธ์กัน

กระบวนการรวมกลุ่มความร่วมมือของชุมชน หมายถึง การรวมกลุ่มของชมรมลูกสาวพ่อขุนงำเมือง

บวงสรวง หมายถึง การบูชาเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเครื่องสังเวยและดอกไม้ธูปเทียน

บวงสรวงพ่อขุนงำเมือง หมายถึง การกราบไหว้บูชา พ่อขุนงำเมืองและอดีตพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ตลอดจนเทพเทวา ท่านท้าวมหาราชทั้ง 4 ด้วยเครื่องสังเวยและดอกไม้ธูปเทียน

ท้าวมหาราชทั้ง 4 หมายถึง ท้าวจุลโลกบาลหรือโลกบาลทั้ง 4 คือผู้ดูแลรักษาโลกทั้ง 4 ทิศ ซึ่งเรียกตามลัทธิศาสนาฮินดู และพุทธศาสนาดังนี้

โลกบาลประจำทิศตะวันออก	พระอินทร์	ท้าวธตรฐ
โลกบาลประจำทิศใต้	พระยม	ท้าววิรุฬหก
โลกบาลประจำทิศตะวันตก	พระวิรุณ	ท้าววิรูปักษ์
โลกบาลประจำทิศเหนือ	พระไพศพ	ท้าวกุเวร

(เสฐียร โกเศศ, 2515: 4-5)

พิธีกรรม หมายถึง การบูชา การประกอบพิธี และการปฏิบัติในการทำพิธี

จารีตประเพณี หมายถึง ประเพณีนิยม สิ่งที่ประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติ ถือเป็นผิดไม่ดี

ประเพณีธรรม หมายถึง ขนบธรรมเนียมอันเป็นระเบียบแบบแผนอันดีงามของครอบครัว

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ ได้เช่นเดียวกัน เช่น ดินน้ำ ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน และกำลังงานมนุษย์

สิ่งแวดล้อม หมายถึง วัตถุ พฤติกรรม และสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เช่น สภาพลมฟ้าอากาศ ดิน และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่เกิดตามธรรมชาติทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต และเกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น ในการศึกษานี้ หมายถึง กว้านพะเยา

การสืบชะตาแม่น้ำ หรือกว้านพะเยา หมายถึง พิธีกรรมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยใช้ความเชื่อตามคติทางพุทธศาสนาที่ประยุกต์มาจากการสืบชะตาคนและการสืบชะตาหมู่บ้าน

การบวชต้นไม้ หมายถึง พิธีกรรมเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยประยุกต์มาจากพิธีบวชพระในพระพุทธศาสนา

การทอดผ้าป่าต้นไม้ หมายถึง พิธีกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำโดยประยุกต์มาจากประเพณีทอดผ้าป่าในพระพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในชีวิต ที่สั่งสมและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งลักษณะที่เป็นความรู้ความสามารถหรือแนวทางแก้ปัญหา และลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม

อัตลักษณ์ หมายถึง สิ่งซึ่งแสดงบ่งชี้ลักษณะแห่งตนหรือตัวเอง เป็นลักษณะที่หมายถึงการรับรู้ และการยอมรับว่าคนมีเป้าหมายสำหรับอนาคต การมีความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเอง และ การรู้ว่าผู้อื่นยอมรับในความสามารถและคุณค่าของตน